

UOT 636.039

MOZALANLARIN HEYVANLARDA TÖRƏTDİKLƏRİ XƏSTƏLİKLƏR VƏ ONLARA QARŞI MÜBARİZƏ TƏDBİRLƏRİ

¹HÜSEYNOV RAFİQ ƏZİZƏĞA oğlu
²MƏMMƏDOVA MEHRİBAN YUSİF qızı
Sumqayıt Dövlət Universiteti, 1-dosent? 2-laborant
rafiq.huseynov.59@mail.ru

Acar sözlər: mozalan, sürfə, heyvan, qansoran həşəratlar, təbii iqlim şəraiti, yoluxucu xəstəliklər.

Giriş. Beynəlxalq və ictimai təşkilatlar xalq təsərrüfatına və insan sağlamlığına zərər verən parazitər xəstəliklərlə mübarizənin ümumbəşəri problem olduğunu müəyyən etmişlər. Sistematik cəhətdən fərqli olan parazitlərin özünəməxsus həyat dövriyyəsi olduğundan, onların insana və heyvanlara yoluxması yolları da müxtəlifdir.

Yaşayış ərazilərində antisanitar şəraitin genişlənməsi və s. əhali arasında müxtəlif parazitər və infeksiya xəstəliklərinin yayılması üçün şərait yaradır. Kənd təsərrüfatı heyvanlarının sayını artırmaq, ət və süd məhsullarının keyfiyyətli olmasını təmin etməklə yanaşı, heyvanların xəstəliklərə tutulma hallarının aradan qaldırılması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Material və metodlar. Tədqiqat işləri Lənkəran-Astara rayonunun heyvandarlıq təsərrüfatlarında aparılmışdır. Tədqiqat zamanı mozalan sürfələrinin sahibinin dərisindən çıxıb, torpağa düşmə vaxtını təyin etmək üçün heyvanın bədənindən asılmış xüsusi tələlərdən istifadə edilmişdir. Tələlər səhər və axşam vaxtını olaraq yoxlanılır və tələyə düşmüş sürfələr təyin edildikdən sonra onlar üzəri tənziplə örtülü qablara yerləşdirilir.

Toplanmış həşəratları öldürmək üçün keyləşdirici maddələrdən- xloroform, benzin, ammoniyak, dixloretan və s. istifadə olunur. Bunun üçün həşərat yerləşdirilmiş şüşə qablara həmin maddələrlə zəif isladılmış pambıq tamponu yerləşdirilir. Həmin qablarda həşəratlar 5-10 dəqiqə saxlanmaqla keyləşdirilir və sonra qablaşdırılır.

Heyvanların dərisi altında inkişaf dövrünü keçirən sürfələri məhv etmək üçün həmçinin DDT maddəsinin solyar yağı ilə qarışığından da istifadə olunur. Bunun üçün həmin preparatın 4-5 %-li məhlulunu yoluxmuş heyvanın bel nahiyəsinə sürtməklə mozalan sürfələrinin 95-100%-i məhv olur. Mozalanlara qarşı işlədilən preparatlar aerosol şəklində istifadə olunur və hazırlanan preparatlarda aktiv təsiredici maddələrin müəyyən dozası saxlanılmalıdır. Heyvanların mozalanla yoluxmasının qarşısını almaq üçün onları səhər tezdən və axşam saatlarında ördüşdə otarmaq, gündüzlər isə günün qızmar vaxtında tövlə şəraitində saxlamaqla yemləndirmək lazımdır. Belə olan halda qaramal yoluxmur, yaxud da yoluxma dərəcəsi zəif olur. Materialların toplanması, həşəratların növ tərkibini təyin etmək üçün entomologiyada tətbiq edilmiş bir çox müəlliflərin metodlarına istinad edilmişdir [1].

Alınan nəticələrin müzakirəsi. Heyvanlarda profilaktik tədbirlər aparılarkən hər zonada heyvanların mozalanla yoluxduğu dövr nəzərə alınmalıdır. Profilaktik tədbirləri arın rayonlarda aprelin ikinci yarısından başlayaraq mayın axırına qədər, dağətəyi rayonlarda may ayının ikinci yarısından iyul ayının birinci ongünlüyü arasında, dağlıq rayonlarda isə iyul və avqust aylarında aparmaqla yüksək səmərə almaq olar. Profilaktik tədbirləri hər 7-10 gündən bir keçirməklə, həm hemosporidoz xəstəliyini törədən gənələrin, həm də dəri mozalanların əleyhinə səmərəli nəticə əldə etmək olar. Nəticədə, hər bir heyvana yaşından asılı olmayaraq, 1-1,5 litr xlorofos məhlulu sərf edilir.

Qaramalın mozalan yumurtaları ilə yoluxmasının qarşısının alınmasında profilaktik tədbirlərdən biri də yetişmiş sürfələrin insanın belindən yerə tökülməsi dövrünü müəyyən etməkdən ibarətdir. Sürfələrin düşdüyü otlarla qaramalın otarılmasına yol verilməməlidir. Deməli, elə etmək lazımdır ki, yoluxdurma qabiliyyəti dövründə olan mozalan milçəkləri həmin otlaqda yoluxdurmaq üçün əsas sahibi olan heyvanı tapmasın.

Baytarlıqda heyvanlarda həşəratların və gənələrin parazitlərinə qarşı mübarizədə kimyəvi maddələrdən istifadə edilir. Əgər bu kimyəvi maddələr həm həşəratlara həm də gənələrə qarşı zəhərli öldürücü təsir göstərsə, onlar insektoakaricidlər və ya pestisidlər adlanır (latınca, pestes – zərərverici, cedera – öldürmək deməkdir).

Heyvanları mozalanlardan, qansoran həşəratlardan və gənələrdən qorumaq üçün aerosol şəklində olan xüsusi maddələrdən –repellentlərdən (latınca, repelle – hürkətmək, qovmaq deməkdir) də istifadə edilir. Hazırda ən çox tətbiq edilən repellentlər – benzimin (heksamid) və oksamat hesab olunur. Mozalanlar, göyünlərdən fərqli olaraq qanla qidalanmasalar da, heyvanlara daha çox zərər verir və təhlükəlidirlər. Mozalanlar ev heyvanlarına xüsusilə mal-qaraya zərər verməklə onların dərisinə sürfələrini qoyurlar. Mozalanlar heyvanın bədəninin müxtəlif nahiyələrində: dodağında, gözlərində və burnunda parazitlik edirlər.

Mədə mozalanlarının diş fərdləri sürfələrini heyvanın bədənini dişləri ilə qaşıya biləcəyi nahiyəyə qoyur. Heyvanın ağızına düşən sürfə bir ay müddətində onun mədəsində inkişafını davam etdirir. Atlarda mədə mozalanlarının törətdiyi gastrofilyoz xəstəliyi zamanı sahibin ağız boşluğunun və udlağın selikli qişası 2 %-li xlorofos məhlulu ilə təmizlənir. Əgər heyvanlarda bu xəstəlik kəskin vəziyyətdə olarsa, onda onlara 0,24 %-li xlorofos məhlulu içirilir.

Bəzi mədə mozalanları sürfələrini otların üzərinə də qoyurlar. Heyvan üzərində mozalan sürfələri olan otlar qidalandıqda parazitə yoluxur. Dəri mozalanları isə sürfələrini heyvanın dərisi altına qoyur və sürfələr bir neçə aya kimi heyvanın dərisi altında qalır, puplaşmaq üçün heyvanın dərisini deşərək xaricə çıxırlar [2].

Dəri mozalanları əsasən atçiliyə, dəriçiliyə və südçülüyə daha çox ziyan vurur. Ziyanın nisbəti uyğun olaraq, 1:6:12-yə nisbəti kimidir. Gön-dəri sənayesi böyük itkilərə məruz qalır.

Azərbaycanda yayılan dəri mozalanlarına Avropada, Asiyada, Afrikada, Şimali Amerikada da rast gəlmək mümkündür. Burun-udlaq mozalanları (oestridae) kütləvi çoxaldığı illərdə daha çox zərər verməklə, böyük heyvan tələfatına səbəb olurlar.

Burun-udlaq mozalanlarına yoluxmuş heyvanların burun dəliklərindən qanlı və irinli selik axır, xəstəlik heyvanın tez-tez asqırması və öskürəyi ilə davam edir, nəticədə, yoluxmuş heyvanın tənəffüsü və qidalanması çətinləşir.

Qoyun mozalanı ilə yoluxmuş heyvanlar əsasən quzular başlarını yuxarı qaldıraraq, qida qəbul etmir, bəzən də huşunu itirir. Bütün bu əlamətlər heyvanın ölümündən 2-6 gün əvvəl müşahidə edilir. Heyvanların mozalan sürfələri ilə yoluxması, pnevmaniya və “yalançı gicəllənc” xəstəliyinə tutulması onların kütləvi sürətdə qırılmasına səbəb olur [3,4].

Bir çox heyvanlarda çənəaltı limfa düyünləri şişir, bəzilərinin bədən temperaturu yüksəlir, ümumi vəziyyəti pisləşir, hərəkət koordinasiyası pozulur. Bəzən fermalarda estrozun simptomlarını senuroza bənzədirlər. Bu xəstəliklərin bir-birindən fərqi ondadır ki, senuroz zamanı rinit müşahidə olunmur, senur finnalarının ətrafında kəllə sümüklərinin yumşalması müşahidə olunur.

Mozalanların bioloji xüsusiyyətlərinə əsasən heyvanın yoluxdurma dövrünü bilmək mümkündür. Hər bir diş fərd heyvanın üzərinə növündən asılı olaraq, müxtəlif miqdarda yumurta qoya bilir.

Müqayisə etmək məqsədilə qeyd etməliyik ki, qoyunlarda burun-udlaq mozalanı 200-1000-ə qədər, inəklərdə dəri mozalanı isə 400-600-ə qədər yumurta qoyurlar. Əgər heyvan mozalanla yoluxubsa, onun dərisi hamar olmur və kapsulalar aydın hiss olunur. Heyvanın tük örtüyü sıx və uzun olduqda kapsulalar vizual olaraq görünür. Bu zaman heyvanın bədən səthinə barmaqlarla toxunmaqla sürfələri müəyyən etmək olur.

Respublikanın fiziki-coğrafi şəraitinin müxtəlifliyi, Azərbaycanın təbii iqlim şəraiti və landşaftı, həmçinin heyvandarlığın inkişafı mozalanların yayılması və inkişafı üçün əlverişli imkan yaradır.

Heyvanlarda olan xəstəlikləri müxtəlif parazitlər, bakteriyalar və viruslar törədir. Bu xəstəlikləri aradan qaldırmaq üçün xəstəliyin törədicisini düzgün təyin etmək, həmin xəstəliyi müalicə etməklə yanaşı, xəstəliyin yayılmasının qarşısını almaq məqsədilə vaxtında müəyyən tədbirlər görülməlidir [5].

Çox vaxt insan və heyvanlar arasında yoluxucu xəstəliklərin yayılmasında başlıca rolu müxtəlif ikiqanadlılar oynayır. İkiqanadlılar içərisində burun-udlaq mozalanları (Oestrinae), mədə mozalanları (Gastrophilidae) və dəri mozalanları (Hypodermatines) ev heyvanları arasında təhlükəli xəstəlikləri törətməklə heyvandarlığa böyük zərər vururlar.

ƏDƏBİYYAT

1. Благовещенский Д.И. К биологии подкожного овода *H. bovis* De geer и организации борьбы с ним в Закавказье // Паразитол. сб. зоол. института АН СССР, 1936, №6, с.291-311.
2. Воронин М.В. Влияние паразитирования личинок подкожного овода на молочную и мясную продуктивность крупного рогатого скота // Проблемы вет. санитарии. 1964, с.231-241.
3. Грунин К.Я. Личинки оводов домашних животных СССР. М-Л., 1953, 124 с.
4. Грунин К.Я. Фауна СССР // Насекомые двукрылые. Желудочные оводы (Gastrophilidae) т. XVII, вып. 1., М-Л., 1955, 96 с.
5. Мустафаев А.С. Экономический ущерб, причиняемый кожным оводом народному хозяйству Азербайджана // НИВИ, 1960, вып. 8, с.83-89.

РЕЗЮМЕ

БОЛЕЗНИ, ПРИЧИНЯЕМЫЕ ЖИВОТНЫМ ОВОДАМИ, И СПОСОБЫ БОРЬБЫ С НИМИ

Гусейнов Р.А., Мамедова М.Ю

Ключевые слова: овод, личинка, животное, насекомые-кровососы, природные климатические условия, инфекционные заболевания

В статье рассматриваются вещества наиболее часто используемые для защиты животных от оводов, насекомых-кровососов и клещей. К этим веществам относятся (бензимин), гексамид и оксамат.

SUMMARY

DISEASES CAUSED BY GADFLIES IN ANIMALS AND METHODS COMBAT THEM

Huseynov R.A., Mammadova M.Y

Key words: gadfly, larva, animal, insects-bloodsuckers, natural climatic conditions, infectious diseases

The article deals with the most commonly used substances to protect animals from gadflies, insects, bloodsuckers and ticks. These substances include (bensimon), hexamid and oksamat.

Daxilolma tarixi:	İlkin variant	14.02.2018
	Son variant	27.03.2019